

ישראל ואתוס הג'יהאד

בת יאור

זה למעלה מאלף שנים עוסקים המוסלמים בכיבוש טריטוריות נוצריות על פני שלוש יבשות: אפריקה, אסיה ואירופה. במזרח אסיה, הכיבושים המוסלמיים לקחו תחת חסותם ואיסלמו אימפריות בודהיסטיות והינדיות. חילופים ושולטנים שלטו בעמים רבים באמצעות מערכת פוליטית-משפטית שהייתה מבוססת על פרשנויות הקוראן וה"חדייתות"¹, המאגדות למבנה איסלאמי אחד חוקים פרו-איסלאמיים ומנהגים של הארצות הכבושות. מערכת זו של שליטה בעמים כבושים, שאני קראתי לה דימה (dhimmitude)², מושג שפירושו "מתן חסות", קבעה באמצעות הג'יהאד את השינויים הדמוגרפיים, הדתיים והאתניים בארצות הכבושות. המונח דימה מקיף את כל ההיבטים והמורכבויות של המערכת הפוליטית, ושל יחסי הגומלין בין הגורמים הפוליטיים, הדתיים והמשפטיים, אשר גיבשו את התרבות היהודית והנוצרית תחת שלטון הדימה האיסלאמי במשך מאות בשנים.

אידיאולוגיית הג'יהאד תובעת שמערכת המשפט האיסלאמית, ה"שריעה", החוקה השלטת בתחום הריבונות האיסלאמית, תוחל על כל הארצות הכבושות. היהודים יצרו מיעוט קטן בין האוכלוסיות הלא-מוסלמיות בעולם שהיה ועדיין הנו מאוים על ידי אידיאולוגיית הג'יהאד. החוק האיסלאמי משווה ליהודים מעמד זהה לזה של הנוצרים, בעוד שעמים אחרים, הנחשבים לעובדי אלילים, ממוקמים בקטגוריות נמוכות יותר, ולכן מהווים מטרה לנגישות חמורות יותר.

בהקשר האיסלאמי-נוצרי, מלחמות הקודש לאיסלאמיזציה, שהחלו במאה השביעית ונמשכו למעלה מאלף שנים, הציתו את אש הג'יהאד בבלקנים, בקווקז, בארמניה, בסודאן ובפיליפינים. הסכסוך הישראלי-ערבי איננו אפוא אלא עוד מרכיב, שנולד לא מכבר, של מאבק גיאוגרפי עתיק יומין, אשר הגיח ויצא לעולם מהרחם של אידיאולוגיית הג'יהאד.

כמו זה של הנוצרים, גם המעמד של היהודים, מנקודת מבט איסלאמית, מורכב משני היבטים: ההיבט היהודי וההיבט הישראלי. הראשון נוגע למצבם הדתי כמיעוט דתי בחסותה (דיימה) של ארץ איסלאמית. ההיבט השני התהווה בד בבד עם התהוותה של התנועה הציונית. היבט זה טבוע

לום במזרח התיכון אינו תלוי אך ורק בויתור על שטחים. ברצוננו או שלא ברצוננו, ישראל מצויה גם בלב לבם של מאבקים דתיים עתיקי יומין. הקנאות המעורבת בהם היא כה אכזרית, שהנטייה היא לכסותה בשתיקה. ואף על פי כן, היא מונחת בבסיסו של העימות על כל עוצמתה ועל כל כוח השפעתה.

מראשיתו, בעימות הישראלי-ערבי היו מעורבים לא רק ארצות המזרח התיכון, אלא הוותיקן ומדינות אירופה גם הם. שטחי המריבה מילאו אמנם תפקיד רב חשיבות במה שמכונה הסכסוך הערבי-ישראלי, אך לא תפקיד חשוב יותר מאשר עובדת היותו ממוקם במוקד של עימות קנאי בין דתות. רק כאן, בישראל, יכול היה העם היהודי למצוא גאולה מהקללה שהוטלה עליו על ידי הנצרות. קללה זו, שהועברה דרך הערוץ הנוצרי אל האיסלאם, התחברה עם רעיון הג'יהאד, וכך הכליאה את הנצרות לתוכו. היה זה המכנה המשותף של "ידופוביה", שהידק את הברית בין הוותיקן והערבים בסוגיית המאבק הפלשתיני.

וכך, מדינת ישראל צריכה להתמודד לא רק עם הדעות הקדומות הנובעות מהדוקטרינה הנוצרית, אלא גם עם אלה שהניבה הדוקטרינה האיסלאמית. אי לכך, חיסול הדעות הקדומות, האנטי-יהודיות והמוסלמיות, עשוי להביא בעקבותיו גם את ביטול אותן דעות קדומות של הנצרות. השבת הזכויות על הארץ לעם היהודי יהווה הכחה ניצחת שלא קיים עם מקולל ושנוא הנידון להשפלה נצחית, אלא שכל בני אנוש אחים הם, שווים בפני הבורא, ועל כולם פרושה שווה בשווה ההשגחה והחסד האלוהיים.

תנאי לשלום במזרח התיכון פירושו שלום בין דתות. אי לכך, מן הדין לבחון את אזורי העימות ההיסטוריים, אלה הממשיכים לפעפע ולתסוס גם בימינו. חיוני הדבר לרדת לשורשם של המקורות האידיאולוגיים, המשמשים מסגרת להצדקתם של ערכים עכשוויים ביצירתם סדר פוליטי חדש.

מאפייני הסכסוך

הסכסוך הערבי-ישראלי איננו אלא היבט אזורי ומוגבל אחד מני רבים של מאבק חובק עולם ועתיק יומין, המונע על ידי אידיאולוגיית הג'יהאד.

¹ אוסף האימרות והמעשים המיוחסים לנביא מוחמד, הנחשבים למחייבים ובעלי תוקף, ומכונים בספר החוקים האיסלאמי, אשר יחד עם הקוראן מהווה את החוקה היסודית האיסלאמית, ה"שריעה". לפי הדוקטרינה האיסלאמית, הקוראן, ה"חא"דית" וה"שריעה" הן ביטויים של רצון אלוהי, ומכאן אופיים הקדוש והמחייב.

² "Dhimmitude" לקוח מהמונח dhimmi, התנאים המיוחסים על ידי הכובשים האיסלאמיים לאוכלוסיות הלא-מוסלמיות שנפלו קורבן לג'יהאד. פירושו "מוגן נים", משום שלא-מוסלמים אלה היו מוגנים ממוות או מעבדות אם נכנעו לחוקי האיסלאם. מערכת ה"דיימה" מנותחת בספר "שקיעתה של הנצרות המזרחית תחת האיסלאם – מג'יהאד לדיימה". רוחה מתפשטת בתפיסות המוסלמיות של יהודים ונוצרים, וכמה מחוקיה עדיין מופעלים היום בארצות המוסלמיות – במתינות או בתקיפות.

בתהליך של שחרור עם דימי מחוקי הגייהאד. תהליך כזה של שחרור התרחש בכל הארצות הנוצריות, מפורטוגל עד קווקז, שבהן בוטלו חוקי הדיימה הכפויים. זה המכנה המשותף לאותן מדינות אירופיות ולישראל, אשר שיווה להן קווי אופי דומים. ננסה לזהות קווים דומים אלה, וכמו כן נצביע על ההיבטים הסותרים המרכיבים אותם.

קווים דומים

ארצות אירופיות נוצריות, אשר אוסלמו על ידי הגייהאד, יכלו להשתחרר מהשלטון האיסלאמי רק אחרי מאבק דמים בן מאות שנים. תהליך האיסלום התפתח בספרד ובאיי הים התיכון מאז ימי הביניים, ונמשך במאה התשע-עשרה ועד המאה העשרים. באירופה המרכזית, הטריטוריות שאוסלמו התפשטו צפונה להונגריה והגיעו אל גבול פולין. במאה התשע-עשרה עדיין הייתה להן אחיזה איתנה ביוון, סרביה, מונטנגרו, בולגריה ורומניה (כנסיכויות אוטונומיות-למחצה). מלחמות השחרור שניהלו עמים אלה נמשכו עד מלחמת העולם הראשונה. הסכסוך בן ימינו ביוגוסלביה איננו אלא שריד של מאבקים אלה.

מבחינת התפיסה המוסלמית והחוק המוסלמי, מצבה של ישראל אינו שונה בהרבה מזה של אותן ארצות אירופיות במהלך מלחמות השחרור שלהן. גם הן, כמו ישראל, היו מאוימות בחיסול מוחלט על ידי צבאות הגייהאד, אשר ניסו למנוע את מימוש זכותן לעצמאות. בדיוק כמו ארץ ישראל, היו הארצות האירופיות הכבושות על ידי הגייהאד בבחינת "וואקף" על פי החוק המוסלמי. ארץ כבושה הייתה שי שניתן של לבני האיסלאם על ידי אללה בניהול החליף. יתר על כן, ממלכת ה"וואקף" איננה מוגבלת לטריטוריות הכבושות על ידי הגייהאד. על פי עקרונות האיסלאם, העולם כולו מהווה "וואקף" אחד גדול, המוטטח כולו על ידי אללה למוסלמים, וחובתם היא להשליט את בעלותם עליו במטרה לכפות עליו את חוקיהם. הם הנבחרים להיות שליטי העולם, ומעמד זה הוא שכופה על המוסלמים את חובת הגייהאד. המטרה היא אפוא לרכוש חזקה על כל ארצות תבל שאללה הפקיד בידיהם, ולא לשחרר אותן מהכופרים המחזיקים בהן באופן לא חוקי.

אלה הם המקור האידיאולוגי, ההצדקה האידיאולוגית והמניע האידיאולוגי מאחורי מלחמות הכיבוש. אין אפוא ממש בטענה של כמה פרשנים בני ימינו, לפיה מגמות האימפריאליזם האיסלאמי להשיג שליטה על העולם מהוות פרשנות קיצונית מודרנית של הפונדמנטליזם הקנאי האיסלאמי בן ימינו. הקווים המנחים את הגייהאד לא השתנו מאז שעוצבו לראשונה על ידי תיאולוגים ומשפטנים מוסלמים בני המאה השמינית והתשעית. בהקשר זה של כיבוש עולמי, עקרון ה"וואקף" הִקָּל על ארץ ישראל, הוא בשר מבשרה של תפיסה גיאופוליטית חובקת עולם, לפיה עולם ומלואו צריכים להיכלל בתחום השיפוט של ה"שריעה", ומתפקידה של מלחמת הקודש – הגייהאד – הוא לדאוג להוצאתה לפועל של חובה זו.

מלחמות השחרור העקובות מדם של העמים האירופיים, ושל עם ישראל, כוננו את ריבונותם הטריטוריאלית

הלאומית, ואיפשרו להם לפתח את המערכות התרבותיות והשיפוטיות המתאימות להם. הקמתן מחדש של מדינות נוצריות אלה הביא לנטישה דרמטית של מיליוני מוסלמים. אי אפשר לכפור בכך שלא יהיה זה אלא אבסורד לאפשר היום את שובם של מוסלמים אלה, עם צאצאיהם, לבלקנים ולכל שאר המקומות שעזבו, משום ששובם ישיב על כנו את העוול כלפי אותן אוכלוסיות אשר סבלו כה רבות תחת עולם במשך מאות בשנים. ובדיוק כפי שנכון הדבר לגבי אירופה, נכון הוא גם לגבי ישראל. שובם של הפליטים הפלשתינים ייצור את התנאים שיסייעו להם לבטל את הריבונות הישראלית, ויהפוך את היהודים, בארצם, לבני חסות של האיסלאם.

אולם, אף על פי שמעמדם של היהודים והנוצרים זהה מנקודת מבט איסלאמית, גישתה של אירופה כלפי ישראל היא במקרה הטוב אמביוולנטית, ובפועל אף עוינת. נתאר היבטים שונים אלה באמצעות שני ממדים: הממד התיאולוגי והממד הפוליטי.

הממד התיאולוגי

קיימת תמימות דעים בין הדוקטרינה הנוצרית, המייחסת גזירה אלוהית של גלות והשפלה כלפי היהודים, ובין הדוקטרינה המוסלמית, המאמינה אף היא בהרשעה אלוהית של היהודים לחיי סבל וייסורים, אלא שהאיסלאם מחיל דוקטרינה זו גם על הנוצרים. העמדה האיסלאמית מייצגת אפוא יחס ממעלה גבוהה יותר כלפי היהודים בהשוואה לתיאולוגיה הנוצרית, המבודדת אותם מכל שאר אומות העולם כקטגוריה דמונית ייחודית. אשר לנוצרים, הצבתם שווה בשווה על רמה אחת עם העם שעורר בהם בוז כה מלא שנאה, התקבל על ידם כהשפלה מכוננת ומכאיבה עוד יותר מצד האיסלאם. גישה זאת הייתה אחד הגורמים שתרמו לעמעומה של ההיסטוריה הדיימית, שייחסה מעמד משפטי ותיאולוגי משותף ליהודים ולנוצרים. ואכן, הביטוי האיסלאמי "עם הספר", המשמש לציון נוצרים ויהודים גם יחד, מופיע בתרבות האיסלאמית בצורת יחיד, כלומר עם ספר אחד.

הנצרות התפתחה בתוך היהדות. השבר של קשר סימביוטי זה היה מלווה בדחייה מצד דת-האם. חשוב להדגיש שהסכסוך בין הכנסייה הצעירה, שזה אך נולדה, ובין היהדות התחולל באופן האינטנסיבי ביותר בתחומי יהודה עצמה, שבה היוותה היהדות חלק אינטגרלי מנחלת האבות זה למעלה מאלפיים שנה. כאשר הפכה האימפריה הרומית לנוצרית במאה הרביעית, הפטריאך הירושלמי יכול היה לגזור נידוי על תושביה היהודים של ירושלים. הברית במאה הרביעית בין הכנסייה, שהייתה ספוגה בעבודת אלילים, ובין השלטון גיבש את האנטי-יהדות של אבות הכנסייה לדוגמה, לחוק ולמדיניות רשמית. בתחילת המאה החמישית הציג אוגוסטין (354-430), הבישוף של היפו בצפון אפריקה, את הדוקטרינה לגבי העם היהודי: "עם זה, רוצח-האל קוּלל על ידי אלוהים, הוֹךְ מההבטחה, ונידון לגלות ולנדודים מלאי השפלה על פני כדור הארץ.

הדוגמה הנוצרית הניחה את היסוד לשלילת יהדותה של ירושלים וארץ ישראל הביזנטית, שננקט על ידי הכנסייה. האחריות לקיומה של דוגמה זאת נפלה על הכנסייה הארץ-

כן, השדולות הפרו-איסלאמיות משתמשות בשואה כדי לעורר רגש אשמה סימטרי בלב האירופים גם כלפי המהגרים הפלשתינים והמוסלמים באירופה. וכך, לא רק שהשואה מנוצלת לטובתם של אלה אשר רוצים להשמיד את ישראל, אלא כתוספת לכך, הניפוח הבלתי מוצדק של רגש האשמה הנוצרי כלפי האיסלאם באמצעים יהודיים מגביר את האנטישמיות. טקטיקה זו נפוצה בקרב כמה קבוצות של כמורה.

היבטים פוליטיים

בנוסף על האתוס הנוצרי, הקתולי בעיקרו, העומד ביסוד העוינות האירופית כלפי ישראל, אין מנוס מלציין גם שיקולים כלכליים ופוליטיים, כגון התחרות בין מדינות אירופה על השווקים בעולם הערבי, ובמיוחד על שוק החימוש. עוינות זו לובשת לעתים קרובות כסות שקופה של מניעים "הומניטריים", במיוחד בהקשר הערבי-פלשתיני.

בהיבט זה, ישראל זכתה לטיפול דומה שקיבלו אותן יישויות אירופיות, שנאנקו גם הן בשעתן תחת עול האיסלאם. האדישות המוסרית והמקיאבליזם הפוליטי של המעצמות האירופיות היו הסיבה, שבגללה עוכב שחרורו של הבלקן במשך מאה שנה והאימפריה העות'מנית החזיקה מעמד. אירופה הגנה על מדיניות זאת במהלך כל המאה התשע-עשרה. האינטרסים המדיניים קיבלו זכות קדימה על סולידריות דתית ועל עקרונות הומניטריים. רק לחץ מקיף של דעת הקהל הוא אשר חיב את המעצמות להתערב על מנת להפסיק את מעשי הטבח בנוצרים המתמרדים בבלקן. הארמנים הופקרו לנפשם לאחר ששום מעצמה אירופית, ואף לא רוסיה, לא הייתה מעוניינת בערעור היציבות בטורקיה.

לאחר מלחמת העולם הראשונה הקריבו צרפת ובריטניה את זכויותיהם של הארמנים והאשורים (בעיראק) על מזבח מדיניות פרו-איסלאמית. דוגמה קרובה יותר: הרס המבנים הפוליטיים הנוצריים בלבנון על ידי הברית הפלשתינית-איסלאמית, השאירה את אירופה קרה כקרח. הטבח המקיף, שערכו הסורים בעילית השלטונית של הנוצרים בבירות, לא זכה אפילו לקול ענות חלושה של מחאה מצד האינטלקטואלים, שלא לדבר על אמצעי התקשורת, על אותם המונים אשר לבס נכמר בקרבם בגלל סבל הפלשתינים זה עשרות שנים. דברים אלה אמורים באותה מידה גם כלפי הנוצרים הסודאנים, הכורעים תחת שיעבוד הגיהאד זה כמה שנים בלי שום התערבות מצד אירופה. אדישות זאת מדהימה שבעתים נוכח נחשולי ההזדהות שהציפו את המוסלמים בבוסניה על ידי אמצעי התקשורת. יתר על כן, אין-ספור דרכי אפליה, שנוצרים סבלו וסובלים ממנה בארצות מוסלמיות, לא עוררו מעולם הד בקרב מקצועני הארגונים ההומניטריים למיניהם. המדיניות האנטי-ציונית האירופית היא אפוא עוד פן בציניות פוליטית כללית. מצב זה ממחיש את הקריטריון הפוליטי הקובע את הסלקציה במסירת אינפורמציה, המופעלת באמצעים של מיטע תקשורת או העלמת אינפורמציה (אלג'יריה, סודאן, פיליפינים וכו'), והנובעת ממניעים של אופורטוניזם כלכלי-פוליטי.

ישראלית. זאת הכנסייה אשר עמדה על המשמר כדי להבטיח את גירושם של היהודים ממולדתם, את השפלתם ואת ביצוע הגזירות נגדם. כמה שנים לפני הכיבוש הערבי, בהמרצת הפטריארך הפלשתיני סופרוניוס, ניצח הקיסר הרקליוס על הטבח הראשון ביהודים באימפריה הביזנטית (628). היה זה אותו פטריארך עצמו אשר התחנן בפני הכובשים המוסלמים להמשיך בדהייהדותה של ירושלים, המהווה יסוד ומסד בדוגמה הנוצרית. וכך, היה זה אפוא הערוץ הנוצרי שדרכו הועברה דוקטרינה זאת אל האיסלאם. בהיותן שומרות החותם מדעת של דוקטרינה זאת, המטירו הכנסיות הארץ-ישראליות גזירות והשפלות על היהודים בירושלים ובכל רחבי ארץ ישראל, בכלל זה מתן תוקף חוקי לרצח יהודים אם העזו לעבור בחזית "כנסית ההתחדשות" (כלומר הקבר הקדוש). גזירות אלה המשיכו למעשה עד המאה התשע-עשרה.

בהקשר תיאולוגי זה, התנועה הציונית והצהרת בלפור היוו חומר דלק באש הקנאות הנוצרית אשר התירה לאירופה לחולל את השואה. הדוקטרינה הנוצרית, שדנה את היהודים לנידוי ולגלות, נשארה על כנה עד המועצה השנייה של הוותיקן (1963-1965). וגם אז, הרביזיה בדוקטרינה עוררה נחשול משולהב של התנגדות, ביחוד בקרב הכנסיות של ארצות המזרח והמדינות הערביות. על אף המאמצים של נוצרים תומכי ישראל, תוצאות המועצה השנייה של הוותיקן היו מאכזבות מאוד, וצינו למעשה את הצלחתו של הרוב האנטישמי בכנסייה הקתולית. ואכן, הוותיקן היה עקבי בתמיכתו במדיניות של דה-לגיטימציה של מדינת ישראל, וחסולה על ידי החלפתה במדינה פלשתינית. במילים אחרות, העיקרון של גירוש יהודים מארץ ישראל נותר על כנו, והוא היה עמוד התווך בתיאולוגיה הנוצרית. מלבד זאת, קול ענות החלושה של גיוני האנטישמיות לא היה מלווה ברהביליטציה אמיתית של היהודים. דר-משמעות זו איפשרה לנוצרים לגלות חמלה כלפי סבלם של יהודים, אולם זאת בתנאי שסבל זה נגרם כתוצאה מטבעם המרושע של היהודים עצמם.³ מכל מקום, דר-משמעות זו התירה לנוצרים, לאחר קום המדינה היהודית, למהול חמלה כלפי היהודים בשנאה ארסית כלפי ישראל. למותר לציין, שהעתקת הרשע היהודי המובנה על מדינת ישראל נעשתה באמצעות פעילות חסרת לאות למען אש"ף של הכנסיות הפלשתיניות ובני בריתן הרבים.

כל תהליך הדמוניזציה של ישראל תוכנן, פותח והועבר לאירופה על ידי הכנסיות הערביות הפלשתיניות. שחרור ירושלים ב-1967 החריף מגמה זאת, ובמשך שלושה עשורים הציפו אמצעי התקשורת את אירופה באינדוקטרינציה אנטי-ישראלית מובהקת. אמנם המנשרים שפרסמו מועצות הבישופים ביטאו עמדות חיוביות יותר. אבל אז באה החלטת עצרת האומות המאוחדות ב-1975, שהשוותה את הציונות לגזענות, והבעירה את האיבה כלפי ישראל ביתר שאת. שנת 1993 הביאה את הכרת הוותיקן בישראל, וזו גררה בעקבותיה כמעט מיד הכרה ביישות הפלשתינית. צעד זה השאיר את הרושם הברור, שהמניע להכרה הראשונה לא היה אלא ההכרה השנייה.

נהנה כי כן, חרף מאמציהם חסרי הלאות של תיאולוגים נוצרים בכירים למען קירוב יהודי-נוצרי, האנטי-יהדות והאנטי-ציונות נשארו הכוחות המובילים באירופה. יתר על

³ יואכים מובארק, כומר סורי, נעשה הדמות הארסית של תיזה זאת, ראה: "L'Islam et le Dialogue Islamo-Chretien, Pentalogie Islamo-Chretienne", vol 5. Beyrouth, Ed. du Cenacle Libanais, 1972-1973, vol 3, pp. 155, 170. לשם דיון בתיזה של מובארק, ראה את מתקרי: "Juifs et Chretiens sous l'Islam: Les dhimmis face au defi integriste", pp. 269-76.

הדמוקרטיה האירופית מונהגת על ידי נציגי מפלגות, שרשותם זמן קצר מאוד לשם יישום המצע האלקטורלי שלהם לרווחה כלכלית. אי לכך, דמוקרטיה מחויבת למדיניות קצרת מועד בלבד, ולעדיפותם של נושאים כלכליים בעיקר. מצב זה אינו חל על דיקטטורות של העולם השלישי, כמו סוריה למשל, שבהן השלטון-כלי-ימ-חייו יכול לתכנן בשלוה ובנחת מדיניות אידיאולוגית ארוכת טווח. אשר לאירופה, שם, הגבול בין התחום הכלכלי והתחום האידיאולוגי מבובל ופרוץ. וכך, פרשנים פוליטיים טוענים שההתפתחות הכלכלית מהווה גורם מדרבן באופן מכריע בהבקעת מערכי דעות קדומות בדרך לשלום. לא קשה להפריך טענה זאת באמצעות הדגמת המצב בסעודיה, שהיא אחת הארצות העשירות בעולם הערבי. עובדה זו לא מונעת מדעות קדומות כלפי נשים וכלפי זרים להיות מניע רב עוצמה בשיקוליו הפוליטיים של המשטר הסעודי. עושר כלכלי אינו הולך אפוא בהכרח יד ביד עם מתינות מדינית. למלחמה כעיקרון תרבותי בארצות האיסלאם מקום נכבד הרבה יותר מאשר לשיקולים כלכליים. לכן, שלום אינו אלא פסק-זמן על גבי הרצף המתמשך של עוינות ודחייה. הבלבול הזה בין שני התחומים, הכלכלי והפוליטי, גיבש את המדיניות הערבית של אירופה, ומדיניות זאת עתידה לפתח באירופה, בטווח הארוך, שינויים פוליטיים ותרבותיים מרחיקי לכת. במיוחד ניתן להצביע על מגמות נשתנות הנוגעות למעמדן של הנשים ולנישואין פוליגמיים, לצורך שילובה של ה"שריעה" במערכת השיפוט האירופית, כפי שדורשים עכשיו מוסלמים אירופיים. המדיניות הערבית של אירופה מושרשת במטרה פוליטית מתוכננת, המכוונת ליצור יבשת כלכלית וגיאואסטרטגית ערבית-אירופית, בבחינת כוח אנטי אמריקני. מדיניות זו נשענה על האיחוד בין עמי הצפון והדרום, ועל התפתחות האינטרסים הכלכליים האירופיים בעולם המוסלמי. מדיניות ההגירה התפתחה בהקשר אסטרטגי-כלכלי זה.

פרויקט הצפון-דרום מבוסס על דגם של "גן העדן האנדלוזי", המהווה דוגמה, כביכול, לשיתוף איסלאמי-נוצרי מושלם בהיסטוריה של חצי האי האיברי. מיתוס זה (שהוא חסר שחר במציאות ההיסטורית) שימש לגיבוש הברית האירופית-ערבית, ולגלגול האחריות לאפליה, ששמנה סבלו הנוצרים במדינות המוסלמיות, על כתפיה של מדינת ישראל. אירופה מסרבת לגנות את הדעות הקדומות האיסלאמיות, ונוח לה להשליך את התיסכולים עקב חוסר האונים שלה על ישראל. מכאן ש"גן העדן האנדלוזי", של האיחוד האיסלאמי-נוצרי, ישוב וייולד לחיים, כך טוענים, אם פלשתין תבוא במקומה של ישראל.

בעניין זה, חשוב לציין ולהדגיש ש"גן העדן האנדלוזי" אינו אלא מיתוס פוליטי. השפחות שנלקחו בחמוניהן בשבי בפשיטות הגבול סיפקו להרמונות האנדלוזיים את ליטרות הבשר שלהם, והשלטון נשען על כוח עבודה זול שהיה מורכב מאלפי עבדים נוצרים שאוסלמו. אנדלוזיה, ארץ גיהאד צרופה, נמקה תחת עול השיעבוד המוסלמי שמחק בה כל זכר לקיום נוצרי.

תומתם של הערבים הפלשתינים הייתה נכבדה בשלושה תחומים: ההגירה הערבית לאירופה, הרס הנצרות בעולם הערבי והתפתחות המגמה האנטי-ציונית האירופית.

ברעיון של השיתוף האיסלאמי-נוצרי, תור הזהב שקדם להתגלות החטא – מדינת ישראל, החליף המיתוס את ההיסטוריה. תפוצת רעיון זה, אשר יצר את הבסיס ללאומיות הערבית, קיבלה תנופה במיוחד לאחר שנות ה-20. הרעיון מייצג, בלבנט, ובמיוחד בארץ ישראל המנדטורית, שיתוף איסלאמי-נוצרי נגד הציונות. לאחר 1948 מיתוס זה יצר את הנשק להצדקת חיסולה של המדינה היהודית⁴. הוא ציין אסטרטגיה של מחילה, כדי לפטור את העולם הערבי מאשמה (מאחר וישראל הייתה האחראית לייסוריהם של הנוצרים), שפתחה את הדרך לעסקים משותפים עם העולם הערבי. מיתוס זה הגביר גם את המגמה האנטי-ציונית, ובלם את התנועה לקראת התקרבות בין יהודים ונוצרים⁵.

חובה עלינו לעשות כאן אבחנה זהירה בין הפעלתה של מדיניות זאת על ידי נוצרים, שנעשו ישראלים מתוך בחירה, ובין אנשי כמורה פלשתינים, שאינם מייצגים אלא מיעוט בין נוצרים החיים בארץ הקודש. הצלחת התעמולה שלהם באירופה מאז שנות ה-60 עמדה ביחס הפוך לחשיבותם הדמוגרפית, והיא נבעה מהברית שהם כרתו עם כוחות הגיהאד האיסלאמי האנטי-ישראלי. כיום נאלצים נוצרים אלה להתייצב פנים אל פנים מול הצלחתו של החמאס בשטחים הנמצאים בשליטת הרשות הפלשתינית.

נשוב ונדגיש, שההגירה הערבית הייתה פרי שאיפתם, תוכניתם וארגונם של פוליטיקאים פר-ערביים משנות ה-60. היא היוותה חלק במדיניות פר-ערבית ופר-איסלאמית שאומצה על ידי מדינות אירופה והכנסייה מאז תחילת המאה. ההיפתחות אל דתות אחרות, שהוכרזה על ידי המועצה השנייה של הוותיקן, ייצגה אמנם שינוי מרעון, אשר שם קץ לדעות הקדומות של העבר. אבל מדיניות זאת שיקפה גם חלק מהרצון לקיים סימטריה בין התקדמות לקראת פיוס עם היהדות, ובין תמיכה בעניין הערבי-פלשתיני, וזאת על אף ששני ממדים אלה היו נעדרים סימטריה בעליל. סימטריה מלאכותית זאת לא הייתה אלא תרמית שווא, אשר חיסלה את המאפיינים האמיתיים של יחסים אלה.

שנית, ההתחייבות המילולית של הוותיקן ושל כנסיות פרוטסטנטיות רבות, ללמד סנגוריה על המאבק הפלשתיני, עלתה בקנה אחד עם לוז התיאולוגיה הנוצרית הפוסלת מכל וכול ישות ריבונית יהודית, ועוד ב"ארץ הקודש". מכאן אל דלגיטמצייה של ישראל הדרך סלולה וקצרה. אכן, מאחורי החזות המצוחצחת למשעי, העמדות הדוגמטיות משכבר הימים נשארו ללא שינוי. וכך, ההתקרבות היהודית-נוצרית הוטבעה בתוך שלולית של עקרונות סימטריה מדומה.

לאחר המועצה השנייה של הוותיקן, בעידודן של הכנסיות הפלשתיניות, יצרו הארגונים הקתוליים והפרוטסטנטיים דינמיקה רבת עוצמה של פתיחות לעבר

⁴ נקודת ראות זאת פותח על ידי Robert Bren- ton Betts: "Christians in the Arab World, A Political Study", Londres, SPCK, 1979, pp. 226-227. cf Moubarac, "Pentalogie", IV, p. 139, V, P. 64; המצטט את הפטריארך הסורי Sayegh.

⁵ הלגה הערבית התנגדה בחריפות לתנועה היחידית-נוצרית לפיוס על ידי הדגשת האשמה של "הורגי האלי" כלפי יהודים.

כל הדעות הקדומות המסורתיות שלהם כנגד מדינת ישראל, שגילמה את כל הרשע היהודי. אמנם נכון שנעשה ניסיון לנקות את יסודות האמונה הנוצרית מסממני המשפטים הקדומים, אך לא כך כלפי היהודים. חזרה זו למסרים המסורתיים הביאה בכנייה גם חזרה לשנאה הישנה, ולהשלכת פשעיו של התליין על הקורבן. ככל שנוצרים, ידידי ישראל, ניסו למתן את הדוקטרינה הנוצרית, הוגברה יותר התמיכה במאבק הערבי-פלשתיני. נושא זה של תמיכה במאבק הפלשתיני נתפס מאז שנות ה-60 כנשק להשמדתה של המדינה היהודית, המשמשת מצדה מטרה בשירות השטן¹⁰ שאין לו כפרה¹¹, יישות שרק היעלמה יחזיר עטרה ליושנה וישיב לדוגמה את טהרתה.

אין זה מקרה כלל שהאנטי-ציונות צמחה לממדים כאלה דווקא באירופה, היבשת שבה התחוללה השואה. במהלך חמישים השנים שלאחר המלחמה, האהדה לנאציזם חוזרת ומחלחלת עמוק בין השורות, ומגיעה לבעלי תפקידים בכירים בממשל, בצמרת הכלכלית ובתקשורת ההמונים. המאמצים המשפטיים להעמיד את האחראים לכך לדין נחסמים פעם אחרי פעם. גרמניה הייתה היחידה, וגם היא רק לאחר שאולצה לכך, שהתחייבה להעמיד את עברה במבחן ביקורת. התמיכה במאבק הפלשתיני פוטר את אירופה מאשמה, והאירופים יכולים להיפרע מהיהודים על ידי הצגת מדינת ישראל עצמה כמדינת-שטן נאצית. האנטי-ציונות הושתלה אפוא לתוך מבנה קיים, המשלב נסיבות נוחות ושימוש בִּדְמוּנִיזָצִיָה.

קשה להעריך את עוצמתה של האנטישמיות האירופית, בהתחשב במחסומים הקיימים בפני השמעתם בריש גלי. אבל ודאי הדבר שהצלחת האנטי-ציונות נובעת מתמיכה פוליטית מרחיקת לכת שבה זכתה בדרגות הגבוהות ביותר. אף על פי כן, המאבק חסר הִלָּאוֹת נגד האנטישמיות שניהלו תיאולוגים רבים, ההכרה בישראל, והשאיפה להעמיק את ההתקרבות היהודית-נוצרית, יצרו דפוס התנהגות חדשים. החילון של החברות המערביות, והנטייה האינדיווי-דואלסטית הגוברת בהן, הרחיבו וגיוונו את טווח הדעות והאמונות בכל שדרות הציבור. מלבד הכתישה העקבית והמתמדת של תקשורת ההמונים בשנים האחרונות, קשה להבחין בקונסנסוס בציבור האירופי (מה שאין לומר על המדיניות הרשמית של הממשלות). ועם זה, התגובות הרשמיות העוינות והאלימות כלפי בחירתו של נתניהו, החרמת החגיגות למלאת שלושת אלפים שנה לירושלים (שהיא הכחשה בוטה של ההיסטוריה המקראית של העיר), הסירוב להכיר בירושלים כבירתה של מדינת ישראל, כל אלה מובילים מאליהם למסקנה שאין זה אלא שקט שלפני הסערה.

קצה של הדת היהודית-נוצרית?

האם אנחנו נעים קדימה עם "תיאולוגיית השחרור הפלשתיני" לקראת גט כריתות בין שתי הדתות? דחיית היהדות יצרה תנועה מתמדת בכנסייה, בגין העובדה שהציוויליזציה הנוצרית עוצבה על ידי היהדות בגלל מקורותיה היהודיים ושושניה המקראיים. בעיה זו צצה משתי נקודות תצפית. הראשונה קשורה בהצדקת השמדתם של היהודים על ידי דְמוּנִיזָצִיָה שלהם. כפי

האיסלאם, לזירו הקמתה של ארץ ישראל איסלאמית-נוצרית עתידית⁶. ההתקרבות אל היהדות נכנסה למסגרת רחבה יותר של אינטרסים נוצריים בעולם המוסלמי, כשהיא מותנית בצרכים דוקטרינריים ופוליטיים של הכנסיות הפלשתיניות. כנסיות אלה, כמו הכנסיות המזרחיות בכללותן, תיפקדו בתוך התפיסה האוניברסלית של הדיימה ככתבה וכלשונה, והתמידו בה במשך שלושים עשרה מאות שנים ברצף שהוביל לתוצאות של ימינו.

ה"פלשתיניזם" מחק את ההיסטוריה של הדיימה, ומנע בעדה מלעמוד במבחן ביקורת. ידיעת עובדות אלה, ודיון פתוח בָּאִמַת שמאחורי היחסים האיסלאמיים-נוצריים בהיסטוריה, היו מאפשרות את ניתוחן של הדעות הקדומות המוסלמיות, המסורתיות לגבי עם הספר. ייתכן שצעד כזה היה מוליד ותיקן שני, מוסלמי. אבל השיתוף האיסלאמי-נוצרי, שאמור היה להיות מוגשם בפלשתין של העתיד, הפך לאקסיומה דוגמטית. בתור שכזה הוא מונע את ידיעת ההיסטוריה, ואת החשיבה הביקורתית לגבי היחסים האיסלאמיים-נוצריים בהקשר של הגייהאד והדיימה, אשר הניחו את היסוד האידיאולוגי של יחסים אלה. האיסור לחלוק על כוונת השיתוף גרר הטלת טאבו על דיון פתוח בשחיקה המתמדת שחלה ברמת החיים של הקהילות הנוצריות בארצות המוסלמיות⁷. במשך שלושים שנה, בעוד הרדיפות בארצות הערביות מוסתרות היטב מעין הציבור, הוצגה ישראל כמקור הרוע. קשר השתיקה הזה הביא להחמרת המצב, ועורר נגמה בלתי הפיכה של המרת הדת והגירה מהארצות הערביות.

לגול האחריות להידרדרות במצבם של הנוצרים בעולם המוסלמי על ישראל מקובלת גם עתה, הן ממניעים כלכליים והן ממניעים תיאולוגיים. תגובה זאת יוצרת חלק מהמסורת המתמשכת של משולש היחסים בין יהודים, נוצרים ומוסלמים, בהקשר של הדיימה. הנוצרים, נרדפים על ידי המוסלמים וחסרי אונים מלהיפרע ברודפיהם, פירקו את תיסכוליהם באמצעות התנכלויות ליהודים. רדיפות היהודים באירופה היו אפוא לעתים קרובות תגובה נוצרית של הטיית העוינות כלפי הרודפים המוסלמים במזרח אל היהודים. גיליון האישום המופנה כלפי מדינת ישראל נובע בחלקו ממסורת זאת. במקום להתעמת עם העולם הערבי מחשש לאובדן השוקים שהוא פותח, לוקחים הפוליטיקאים הנוצריים נקם ושילם מישראל.

הנושא הערבי-פלשתיני היה עיקר ויסוד בהתפתחות האנטי-ציונות באירופה. הדוגמה של רוצחי-האל היהודים קיבלה ייצוג מלא בתקשורת ההמונים, בגלגולה החדש כפלשתין איסלאמית-נוצרית "הצלובה" על ידי היהודים⁸. הכנסיות הפלשתיניות, בלחץ מדינות ערב, טירפדו את ההתקרבות היהודית-נוצרית באירופה. כיושרות וכמגינות המסורת עתיקת היומין של רצח יהודים בארצותיהן, הן לימדו סנגוריה מלאה על הטרורזם הבינלאומי הערבי-פלשתיני-איסלאמי-נוצרי. המאבק הפוליטי נגד ישראל המשיך, כשהוא מעדכן גם את המאבק התיאולוגי כדי להתאימו לימינו⁹.

לתופעה זו אין ולא כלום עם ביקורת לגיטימית כלפי מדיניות ישראלית זאת או אחרת. וכך, כאשר התפייסו האירופים עם הקהילות היהודיות בארצותיהם, אותן אוכלוסיות זניחות ששרדו מהשמדת העם, הם הפנו את

⁶ מובארק, "Pentalogies", עמ' 28. הבישוף הילריון קאפוצי הצהיר במהלך משפט: "הכ"י בוש השפל בא מחשבת חילול קדושתה של העיר, ערש שתי הדתות: הנצרות והאיסלאם". להרחבה בנושא זה ראה בת יאור: "Juifs et Chrétiens", p. 265.

⁷ מישל הייק, כומר לבנוני, מצוטט אצל בת יאור, שם, עמ' 309: "למה לא להודות בבירור – כדי לשבור טאבו ואיסור פוליטי – במה שכה מעורר התנגדות בתודעה הנוצרית: שהאיסלאם גרם לייסורים הנוראים ביותר שאי פעם אירעו לכנסייה. הרגישות הנוצרית נשארה טר"אומטית לגבי היום ההוא".

⁸ המשורר הפלשתיני המור סלמי מחמוד דרוויש, שנעזר ככל הנראה על ידי נוצרים, חשף את רעיון הצליבה בתיאולוגיה הנוצרית האנטי-יהודית.

⁹ היבט זה נחקר אצל בת יאור, "Juifs et Chrétiens", עמ' 269-278.

¹⁰ ראה התבטאות של מור בארכ, מצוטט אצל בת יאור, שם, עמ' 270-272.

¹¹ Jacques Berque, "Les Nations et le Peuple Arabe devant la Palestine" (3 May 1969), in (coll.), "Les Palestiniens et La Crise Israelo-Arabe", Paris, 1974, pp. 24-25. מצוטט אצל בת יאור, שם, עמ' 214.

שנוצרים רבים מבינים זאת, השואה והחזרה לעבודת אלילים מסמלות את המוות על ידי הוצאתה להורג של הנצרות גם כן. במילים אחרות, התליין נספה רוחנית עם מות קורבנו.

נקודת התצפית השנייה צצה בתהליך של דה-נוצרות באמצעות שגאה כלפי רוח היהדות הנושאת בחובה חשיבה נוצרית. העיקרה הטוטאלית של היהדות, משרש התודעה הנוצרית, מתחוללת באמצעות חיפוש תיאולוגי לדה-יהודיות של התנ"ך, לרבות הברית החדשה. דבר זה כבר קיבל ביטוי באירופה על ידי פלשתיניזציה, כלומר דה-יהודיות של התנ"ך¹².

תיאולוגיית "השחרור הפלשתיני" אחראית בחלקה להתעוררות התנועה ההיסטורית לכריתת היהדות מהחשיבה הנוצרית. ישו אינו עוד יהודי שנולד ביהודה אלא ערבי שנולד בפלשתיין, וכאלה הם גם בני משפחתו והשליחים. תרמית זאת יכולה הייתה להיראות ילדותית, אילמלא שיקפה למעשה את השאיפה לעקור בעליל את היהדות מהנצרות.

הדה-יהודיות של הנצרות נמשכת בקו ישר מהשגאה העצמית, שהיא הכוח המניע של דינמיקת ההרס העצמי. היא נובעת מחוסר היכולת של הנצרות להסתיר את שגאתה למקורותיה היהודיים של הנצרות. שגאה זאת הייתה ארסית במיוחד בכנסיות הארץ-ישראליות ההיסטוריות. הקשר בין היהדות והנצרות מעורר לחלחלה בלבם של ערבים ונוצרים גם יחד. הקונפליקט בין הנצרות שנולדה מתוך היהדות, ובין דחיית היהדות על ידי הנצרות, מעורר את "בעיות התנ"ך" של הנוצרים הפלשתיניים. המאמצים לנתק את הברית החדשה מהברית הישנה באמצעות דה-יהודיות של ישו, מרים אמו ושליחיו היהודים, ואז לחולל בהם פלשתיניזציה או ערביזציה, ואפילו איסלאמיזציה, נופלים בתוך התחום של קונפליקט זה.

השינוי החיובי של מדיניות הוותיקן כלפי ישראל, וההתקרבות היהודית-נוצרית, חותרים תחת הדוגמות היהודופוביות המסורתיות של הכנסיות הארץ-ישראליות. כנסיות אלה מוצאות את עצמן ניצבות כיום בפני תיקון התיאולוגיה שמנשלת אותם מתפקיד הקורבן, תפקיד שהם ששו למלא בחפץ לב, ומלהקת אותם בתפקיד של תלויני העם היהודי במולדתו.

הדה-יהודיות של הבשורה ושל סיפורי המקרא מצביעה על חוסר יכולתה של הכנסייה, שרצתה להביא את המוסר היהודי לעולמם של עובדי האלילים, ליישב בין היהדות והנצרות. הסטייה העכו"מית המיוצגת על ידי היהודופוביה, ועל ידי ההרפתקאות המודרניות של הקומוניזם והנאציזם, הייתה המסמר הגדול ביותר בארון קבורתה של הנצרות. כיום, אותה נטייה עצמה שבה ומופיעה באיסלאמיזציה של השליחים, המהווה סחף לעבר איסלום התיאולוגיה הנוצרית. קשה לקבוע אם צעד זה נובע מיהודופוביה או מחוסר הסובלנות בסביבה האיסלאמית, הדוחה את היהדות והנצרות כמיקשה אחת, ולכן זקוקה לאיסלום הכנסיות הערביות כדי שתהינה קבילות יותר. אבל תהיה הסיבה אשר תהיה, מגמה זאת, המופצת באירופה על ידי אנשי כמורה אנטישמיים ופרר-איסלאמיים, מהווה חלק מסידרת פשרות המתחוללת בשורות הדיימה.

הדברים מזכירים באופן מוזר את המצב ששרר במזרח התיכון במאה השביעית. הפרעות ומעשי הטבח שביצע

הרקליוס ביהודים, בהסתת הכמורה ארץ-ישראלית, הולידו כמה שנים לאחר מכן את הכיבוש הערבי, ואת האיסלאמיזציה של העולם הנוצרי. האיסלום הסתייע בסכסוכים הדוקטרינריים בין הכנסיות לבין עצמן, בחלל הרוחני, ובשחיתות שפשתה בקרב ראשי הכנסייה הפוליטיקאים.

לקחי ההיסטוריה

נחנו שומעים לעתים קרובות שההיסטוריה מיותרת. האמת היא, שההיסטוריה היא מלכודת בשביל אלה ששוכחים אותה, ולא לה ששוקעים במצולותיה ורוצים לשוב ולהחיותה בכל מחיר. ממד הגאולה של ההיסטוריה לא יכול להתפתח באמצעות השאיפה להחיות את ההיסטוריה, אלא באמצעות השאיפה להבין את העתיד. בריחה ממנה מובילה לנפילה קטלנית במלכודת שהיא עצמה טומנת.

הקץ הטרגי של לבנון עשוי למצוא את שורשיו בין האופציות הפוליטיות שהתהוו בתחילת המאה. באותה מידה, גם הקמת מדינת ישראל מייצגת תולדה של תהליך ארוך וממושך. אירופה בעוד עשרים או שלושים שנה תעצב את הווייתה על פי קווי פעולה שהורתם ולידתם בשנות ה-60 וה-70. הנה כי כן, ההיסטוריה מקרינה ללא הרף אל העתיד. אין היא מרכיב פעוט וחסר ערך של העבר, אלא מאיץ אקטיבי ומדרבן בעצם ההווה שלנו ובגורלנו.

המקרה של לבנון חייב להציג בפני ישראל חומר למחשבה. בין הגורמים הרבים שסללו את הדרך לטרגדיה הלבנונית, ניתן לציין שלושה הנוגעים לענייננו: (1) היסטוריה חבויה; (2) מוטיבציה מעוותת; (3) בלבול בין פוליטיקה וכלכלה.

1. מעשי הטבח בנוצרים ובאמריקנים, שבוצעו בסוריה ובעיראק בתחילת המאה, היו טראומטיים בשביל הנוצרים בלבנאט. העלמתו של סיפור זה איפשר לצלקת להסתיר מתחתיה את הזיכרונות הכואבים, ויחד אתם את התקווה הגדולה לבנות עתיד חדש במדינה הדו-לאומית בלבנון. דורות של לבנונים התרפקו על תקווה זו, שהייתה מבוססת כל-כולה על העלמת העבר. אבל השיכחה, שנכתפה מתוך כוונה תחילה, הולידה בלבול זהויות, אשר קיבל ביטוי בנטיות פוליטיות סותרות, ובשרשרת של פשרות קטלניות בקרב הנוצרים הלבנוניים לגבי זהותם ומהותם.

2. חולשה זאת בתודעת הזהות העצמית היא אשר הובילה את הנוצרים בלבנון להתחייב לאידיאולוגיה שסתרה את האינטרסים שלהם עצמם: תמיכה במאבק הערבי-פלשתיני, ובכונתו של אש"ף לחסל את הריבונות הפוליטית של הישראלים על ידי שיחזור מעמדם כדיימה פלשתינית. אלה היו היתדות האמיתיות שאליהן היה הוותיקן מחובר. עתה ברור, שדחיית קיומה של עוצמה יהודית פוליטית גרמה, מאותן סיבות אידיאולוגיות, לדחיית קיומה של עוצמה נוצרית. פקעת הבעיות שבהן הייתה מדינת ישראל מסובכת הוקרנה על לבנון ולהפך, ושתיהן היו שבויות בזהות משותפת: עם הספר המשולל כוח

¹² מובארק מציע "debi-
"blize" את התנ"ך,
ב-Pentalogie, עמ'
124-125, ראה בת יאור,
שם, עמ' 199, 223-227,
258.

הפלשתיניות נדונו לעוינות ולאיסלאמיזציה, אשר חותרת תחת שורשיהם של הפלשתינים עצמם.

עקרון האיסלאמיזציה של ההיסטוריה, וההתכחשות לשתי האמונות המונותיאיסטיות שקדמו לאיסלאם, צוברים תנופה בעולם. ספרי ההיסטוריה, כמו במצרים לדוגמה, מוחקים לחלוטין את התקופה הנוצרית הפְּרָה־ערבית, או מאסלמים אותה. אבל שלום פירושו הכרה באחר לשם עצם קיומו של השלום עצמו. שלום חייב לשים קץ לשלילת דתות אחרות, שהיא דרך אחרת לדחות מן היסוד שונות אנושית. בשביל הערבים הפלשתינים שלום פירושו קבלת הלגיטימיות של ישראל ושל ההיסטוריה שלה בזכות, ולא מכורח הנסיבות.

ואשר לישראל, שלום הוא גם הכרה מצדה בעובדה שהנצרות והאיסלאם הֵנְן שתי דתות אוניברסליות גדולות, שתרומתן לציוויליזציה היא מהותית. שלום פירושו אפוא גם קבלת הלגיטימיות של שתי הדתות האחרות מצד ישראל ורחישת כבוד כלפיהן, משום שמכאן תתחיל גאולת היהודים מהקללה הנוצרית ומהדיימה האיסלאמית.

ניתוק מההיסטוריה של הסכסוך פירושו התקרבות מתוך כבוד הדדי. פירושו שלום בין דתות, ושלום בין בני האדם. קבלתה של ריבונות עם ישראל בארצו ובבירתו ירושלים תביא לקצה את האמונה בעם מקולל. תיקון העוול הגדול הזה לעם עולם נושא בחובו גם פיוס בין יהודים, נוצרים ומוסלמים ■

פוליטי ושיפוטי. הסכסוכים הנוצריים הפנימיים, שהיו מושתלים בתוך אותו תחום קודר ודלוח של זיכרונות מוסתרים, החמירו את טשטוש הזהות, שהיווה מצדו מקור לסכסוכים פוליטיים הרסניים. הפעילות הכלכלית הייתה מרכזית באופן מסורתי באורח חייהם של הדיימים. למעשה, היא הייתה התחום היחיד שבו ניתן להם לפעול, מאחר והתחום המשפטי (השריעה) והפוליטי היו חסומים בפניהם. היחסים הכלכליים עם העולם הערבי תפסו מקום נכבד במדיניות הנוצרים הלבנונים. מכל מקום, השגשוג הכלכלי היחסי בלבנון הושפע אך במעט מקווי האידיאולוגיה הערבית. האינטרסים של כלכלנים לבנונים בעולם הערבי תרמו בעיקר להרס הלכידות הנוצרית¹³. במילים אחרות, התפתחות כלכלית ויחסים עסקיים לא היוו תמריץ לשינוי במנטליות המוסלמית, ולמיתון בכוונתם העקרונית של הערבים להשמיד את הריבונות הנוצרית בלבנון. הלקח שעל ישראל ללמוד מן הניסיון הלבנוני המר הוא, כי פתרון הסכסוכים בין התרבויות טמון לא רק בהיבטים אסטרטגיים של שטחים וגבולות. לא פחות חשובה מהם היא האידיאולוגיה של היריב. השלום, שנראה כאילו הוא מתהווה בין ישראל ושכנותיה הערביות, לרבות הערבים הפלשתיניים, מחייב שינוי מוחלט במנטליות. פלשתיניזציה של גיאוגרפיה מקראית והיסטורית מנציחה את המשכייתה של הדוקטרינה האנטישמית של הנצרות. נראה שהכנסיות

¹³ Walid Phares, "Lebanese Christian Nationalism: The Rise and Fall of An Ethnic Resistance", Boulder, Co. & Lynne Rienner, London 1995.